

Osmanlı Döneminde Tıp Alanında Eser Veren Balkanlı Hekimler

Balkanite Doctors Writing in The Field of Medicine in The Ottoman
Empire

Ali Bakkal

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Faculty of Divinity Akdeniz
University, Antalya / Turkey, alibakkal52@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-4948-
2736

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	30 Ekim / October 2020
Kabul Tarihi – Date Accepted	26 Aralık / December 2020
Yayın Tarihi – Date Published	30 Aralık / December 2020
Yayın Sezonu	Ekim – Kasım – Aralık
Pub Date Season	October – November – December

Atf / Cite as: Bakkal, Ali, Osmanlı Döneminde Tıp Alanında Eser Veren Balkanlı Hekimler/Balkanite Doctors Writing in The Field of Medicine in The Ottoman Empire. tarr: Turkish Academic Research Review, 5 (4), 662-684. doi: 10.30622/tarr.818691.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Osmanlı Döneminde Tıp Alanında Eser Veren Balkanlı Hekimler

Ali Bakkal

Özet

Siyasi açıdan Osmanlı Devleti, Selçuklular ve Beylikler döneminin bir devamı sayılmaktadır. Birçok alanda olduğu gibi tıp alanında da Osmanlılar bu devletleri örnek almışlar ve memleketin her yerinde hastaneler ve şifahaneler açmışlardır. Osmanlı döneminde kitap yazan hekimlerin toplam sayısı 1429, yazdıkları kitap sayısı da 5607 olarak tespit edilmiştir. Bu tespit günümüzde kütüphanelerde kayıtlı kitaplara göre yapılmıştır. Her hekim kitap yazmamıştır. Hekimlerden sadece beşte birinin kitap yazdığı farzedilse Osmanlı dönemindeki toplam hekim sayısının 2800 civarında olduğu söylenebilir. Ayrıca kitap yazan hekimlerin yarıdan fazlasının doğum yerleri bilinmemektedir. Bununla birlikte Osmanlı döneminde yaşayıp tıp alanında eser veren yüz hekimin ismini tespit edebildik ve bunların özgeçmişleri hakkında kısa bilgiler sunduk ve yazdıkları eserlerin isimlerini verdik. Şüphesiz Osmanlı döneminde Balkanlar'da yaşayan doktor sayısı bunun beş-on katı fazla olmalıdır. Diğer taraftan, gerek bütün Osmanlı toprakları üzerinde, gerekse Balkanlar özelinde olsun, tıp alanında eser veren gayri müslim doktorların sayısının oldukça az olduğu dikkati çekmektedir. Yüz hekimden sadece beş tanesinin gayri müslim olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tıp, Balkan hekimleri, Osmanlı'da tıp, Doktor yazarlar, Balkanlar'da tıp

Balkanite Doctors Writing in The Field of Medicine in The Ottoman Empire

Abstract

Politically, the Ottoman Empire is regarded as a continuation of the Seljuks and Principalities period. As in many fields, the Ottomans took these states as examples in the field of medicine and opened health centers and hospitals all over the country. The total number of physicians who wrote books in the Ottoman period was 1429, and the number of books they wrote was 5607. This determination was made according to the books registered in libraries today. Not every physician wrote a book. Assuming that only one fifth of the physicians wrote a book, it can be said that the total number of physicians in the Ottoman period was around 2800. In addition, the birth places of more than half of the physicians who write books are unknown. In addition, we were able to identify the names of hundred physicians who lived in the Ottoman period and worked in the field of medicine, and provided brief information about their resumes and gave the names of the works they wrote. Undoubtedly, the number of doctors living in the Balkans during the Ottoman period should be five to ten times more than this. On the other hand, it is noteworthy that the number of non-Muslim doctors who worked in the field of medicine, both on all Ottoman lands and specifically in the Balkans, is quite low. It is seen that only five out of a hundred physicians are non-Muslims.

Keywords: The Medicine, Balkan ite doctors, The Medicine in the Otoman Empire, Doctor Authors, The Medicine in the Balkans

Giriş

Siyasî ve içtimâî açıdan Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti'yle Beylikler'in tabîî bir devamı olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Selçuklular her şehirde en az bir hastane kurma gayreti içinde olmuş, Osmanlılar da bu konuda onların izinden gitmeye çalışmışlardır. Osmanlılar, Selçukluların kurduğu hastaneleri aynen muhafaza ettikleri gibi yeni fethettikleri yerlerde de çeşitli hastaneler kurmuşlardır. Devletin kuruluşundan yüz sene sonrası itibarıyla 1402 yılında Bursa'da faaliyet gösteren sekiz hastane bulunuyordu.¹

Osmanlılar İslam dünyasında Harun er-Reşid (786-809) zamanından itibaren var olan hekimbaşılık müesseseni geliştirmiş ve bu kurum vasıtasıyla sağlık hizmetlerini en iyi şekilde yürütmüştür. Osmanlılarda Orhan Bey'den itibaren sultanlar nezdinde hekimbaşılığa benzer bir görevi yerine getiren hekimler var idiyse de, genel anlamda sağlık hizmetlerinin idaresiyle görevli ilk hekimbaşının II. Bayezid döneminde (1481-1512) bu makama getirilen Mehmed Muhyiddin İzmitî olduğu kabul edilir.² Bu kurum ve diğer sağlık müesseseleri vasıtasıyla hastaneler çoğaldı. Avusturya İmparatoru II. Rudolf'un elçilik heyetiyle birlikte 1587 yılında İstanbul'a gelen eczacı Reinhold Lubenau'nun hatıralarında belirttiğine göre o zamanki İstanbul'da 110 hastane mevcuttu. Bu hastanelerin çoğu 150, büyük olanları ise 300 hasta kapasiteli idi.³ Osmanlı döneminde hastanelerin en bariz özelliği cami, medrese, imâret, tabhâne, kervansaray, hamam, çarşı, çeşme ve benzerlerinden meydana gelen külliyelerin bir parçası olarak planlanmış olmalarıdır. Dolayısıyla nerede bir külliye varsa orada genellikle bir hastane de bulunurdu.

Osmanlı hastanelerindeki doktor ve hastabakıcı sayısı da bir hayli kabarıktı. Meselâ, Nicolaus Höniger tarafından 1573 yılında Basel'de yayımlanan bir kitapta kaydedildiğine göre, Edirne'deki II. Bayezid Dârüşşifâ'sı dışında Sultan II. Bayezid'in İstanbul'da yaptırdığı tımarhanede 150 hasta bakıcı çalışıyordu.⁴ Süleymaniye Külliyesi içinde yer alan şifâhânedede ise bir başhekim, iki hekim, iki kehhâl (göz hekimi), iki cerrah, bir eczacı, bir eczacı yardımcısı ve çok sayıda hastane personeli istihdam edilmişti.⁵

Osmanlı döneminde binlerce hekim yetişmiştir. Bunlardan kitap veya makale yazmış olup da eserleri günümüze kadar gelmiş olanların sayısı 1430'dur. Bu müelliflerden sadece 757 kişinin doğum yerleri tespit edilebilmiş olup, yarıya yakınının memleketleri tespit edilememiştir.⁶

Doğum yerleri tespit edilebilen hekimlerin coğrafi dağılımları şöyledir:⁷

¹ Arslan Terzioğlu, "Bîmâristan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 7/173.

² Nil Sarı, "Hekimbaşısı – Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/161.

³ Terzioğlu, "Bîmâristan", 7/174.

⁴ Terzioğlu, "Bîmâristan", 7/175.

⁵ Terzioğlu, "Bîmâristan", 7/174.

⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu vd., *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2008), 1/CX-CXI.

⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/CXI.

İstanbul	213	% 28
Anadolu	204	% 27
Balkanlar	89	% 12
Ege ve Akdeniz Adaları	24	% 3
Mısır	66	% 9
Diğer	161	% 21

Bu tabloya göre bölgeden hekim çıkması bakımından Anadolu'nun, İstanbul ile yarıştığı; Ege ve Akdeniz adalarıyla birlikte Balkanlar'ın ise, İstanbul ve Anadolu'nun yarısı civarında kaldığı görülmektedir.

Eser veren hekimlerin asırlara göre dağılımları şöyledir:⁸

7./13. asır	1
8./14. asır	6
9./15. asır	20
10./16. asır	56
11./17. asır	56
12./18. asır	74
13./19. asır	146
14./ 20. asır	398
Toplam	757

Eser sayısında 14. asırdan 15. asra, 15. asırdan da 16. asra geçilirken büyük bir sıçrama olduğu, 16. ve 17. asırlarda eser sayısında eşitlik bulunduğu, 18. asırda yine az miktarda çıkışa geçildiği ve bu asırdan sonra eser sayısında bir sıçrama yaşandığı görülmektedir. Eser sayısı baz alındığında Osmanlı döneminde tıp alanında bir gerileme olmadığı, sadece 17. asırda bir duraklamanın meydana geldiğini söyleyebiliriz.

Asırlara göre eserlerin dağılımı şöyledir:⁹

	Müellifi bilinen eserler	Müellifi bilinmeyen eserler	Toplam	%

⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/CXI.

⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/CXIV.

7./13. asır	2	-	2	% 1'den az
8./14. asır	13	1	14	% 1'den az
9./15. asır	88	9	97	% 2
10./16. asır	170	9	179	% 3
11./17. asır	139	1	140	% 2
12./18. asır	223	-	223	% 4
13./19. asır	1044	447	1491	% 27
14./ 20. asır	26024	326	2950	% 53
Yazıldığı devir meçhul	-	511	511	% 9
Toplam	4303	1304	5607	

Müellif sayısı baz alındığında 14. asırdan 15. asra, 15. asırdan da 16. asra geçilirken büyük bir sıçrama olduğu, 17. asırda müellif sayısında gerileme olduğu, 18. asırda çıkışa geçildiği, 19. asırda ise patlama yaşandığı görülmektedir.

17. asırda yaşanan duraklama ve gerileme Devlet'in genel gerileme sebepleriyle izah edilebilir. 19. asırdan itibaren görülen hızlı çıkış ise Mekteb-i Tıbbiye'nin açılışıyla ilgilidir. Daha önce ortaya çıkan hekimler Süleymaniye Tıp Medresesi ile diğer hastanelerde yetişiyorlardı. Günümüzde tıp bayramı olarak kutlanan 14 Mart 1827 tarihinde İstanbul'da modern tıp eğitimi veren askerî mektebin açılmasıyla tıp alanında kısa zamanda pek çok hekim yetişmiş ve bunların önemli bir kısmı tıp alanında eser vermeye çalışmışlardır.¹⁰

Biz bu çalışmamızda Balkanlı hekimleri tespit ederken Ege ve Akdeniz adalarını da Balkanlar'a dahil ettik, ancak Kıbrıs ile Türkiye sınırları içinde kalan diğer adaları hariç tuttuk. Yine Trakya'da Türkiye sınırları içinde kalan illerden çıkmış olan hekimleri de çalışmamıza dahil etmedik. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun editörlüğünde hazırlanan *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*'nin taranması neticesinde tespit edebildiğimiz Balkanlı hekimler şunlardır:

1. Sakızlı Hayreddin Paşa (9./16. asır)

Hayreddin b. Bâyezîd b. Şâhîn II. Murad devrinde yaşayan tabiplerdendir. İsfendiyar Beyzâde Kasım Bey adına tıpla ilgili on makaleden oluşan *Hülâsütü't-Tıbb* adlı bir eser yazmıştır. Kitap, dönemin önemli eserlerindedir.¹¹

¹⁰ Nil Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/2.

¹¹ Emel Kaya, Hekim Hayreddin'in *Hulasatu't-tıp* Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*, ed. Nil Sarı & Ayşegül D. Erdemir (İstanbul: Türk Tıp Tarihi Kurumu, 2006), 297-312; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/77-78.

2. Nimetullah el-Kâzî (10./16. asır)

II. Selim devri tabiplerindedir. Kemal Paşazâde, Ahîzâde, Sinânüddin Yusuf gibi âlimlerden tıp okumuş, Bursa'daki Yıldırım Bayezid Bîmâristânı'nda çalışmıştır. Sofyalı Nimetullah Efendi ile aynı kişi olduğu tahmin edilmektedir. Tıbbâ dair *Hıfzıssıhha li-Bedeni'l-İnsân* adlı eserini II. Selim'e ithaf etmiştir.¹²

3. Azmî Mustafa (ö.993/1585)

Priştinelidir. Şair Nûhî (ö.1534) ile Levhî'nin (ö.1595 civarı) kardeşidir. Azmî de şairdi. Kanunî'nin oğlu Şehzade Sultan Mehmed'e Manisa'da mutfak kâtipliği yaptı. Onun ölümü üzerine İstanbul'a döndü. Defterdar kalemine girdi. Aklı dengesini kaybettiği için emekli edildi. Tıbbâ dair *Risâle fi't-Tıbb* adlı manzum bir eseri mevcuttur.¹³

4. Hekim İsa Efendi b. Ali es-Sakızî (ö.1059/1649)

Sıkız doğumludur. Mühtedî bir ailenin oğludur. Babası göz hekimi idi. İlk eğitimi Sakız'da aldıktan sonra İstanbul'a gelip tıp tahsil etti. Divân-ı Âlî kâtipleri arasına girdi. Yazdığı *Devâ-i Emrâz* adlı kitabı ile tıptaki otoritesini çevresine kabul ettirdi. 1647-1648 yıllarında üç defa hekimbaşı oldu; üç defa de azledildi. 1649'da öldü. Tıbbâ dair *Nizâmü'l-Edviye* ve *Risâle fi't-Tıbb* adlarını taşıyan iki eseri daha vardır.¹⁴

5. Hezârfen Hüseyin Efendi Ca'fer el-İstanköyî (ö.1103/1691)

IV. Mehmed devri (1648/1687) tarihçi ve tabiplerinden olan Hüseyin Efendi İstanköy'de doğdu. İstanbul'a gelip bir müddet devlet hizmetinde çalıştı. Sonraları telif ve hususi tedrisle meşgul oldu. Tıbbâ dair üç eseri vardır.¹⁵

6. Hâmid b. Mustafa (ö.1103/1692)

1692'de Selânik'te öldüğü bilinen Hâmid Mustafa'nın gıdalardan, ilaçlardan bahseden ve çeşitli hastalıkları konu edinen *Fi'l-Mahsûsât ve'l-Ma'kûlât fi't-Tıbb* adlı bir eseri vardır.¹⁶

7. Muhammed b. Abdüsselâm b. Mustafa b. Ali (1103/1692'de sağ)

Kendi ifadesine göre Arnavud Belgradı'ndan yani Berat'tan idi. Tıbbâ dair *Risâle mine't- Tıbb ve'l-Havâs* adlı bir eseri vardır.¹⁷

8. Ahmed Ümîdî (ö.1106/1695)

¹² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/192/193.

¹³ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/184.

¹⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/247-250.

¹⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3 cilt, İstanbul 1333-1342, 3/243-245; Bedi Şehsuvaroğlu vd., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa: 1984; Mücteba İlgürel, "Hüseyin Efendi, Hezârfen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/544-546; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/285-287.

¹⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/246. İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/318.

¹⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/319.

Bulgaristan Kızanlık'tandır. Dini tahsil gördü. Küçük Ayasofya Câmii yanında Hüseyin Ağa zâviyesinde şeyhlik etti. *Terceme-i Keşf-i Beyân fi't-Tıbb* adlı bir eseri vardır.¹⁸

9. Mehmed Aziz Gümülçinevî (1106/1695'te sağ)

Müfredât kitaplarından derleme ilaç terkiplerini ihtiva eden *Edviye Lügati* isimli bir kitabı vardır.¹⁹

10. Hanyalı Ebû Bekir Mustafa (1115/1703'te sağ)

Girit müftüsü Nedî'nin öğrencisi olup *Akrabâdîn* adlı bir eseri vardır. Eser Fransızca'dan tercüme edilmiştir.²⁰

11. Nûh b. Abdülmennân (ö.1119/1707)

1037/1627 senesinde Girit'in Resmo sancağına bağlı İmari Nahiyesi'nde doğdu. Aslen Rum olduğu tahmin edilmektedir. Girit'in fethinden sonra İstanbul'a gelerek müslüman oldu. Medresede bir süre tahsil gördü. IV. Mehmed devrinde (1648/1687) hekimlik yapmaya başladı. Bir müddet sonra saraya alındı. 1675'te cerrahbaşı, 1695'te hekimbaşı oldu. 1707'de görevi başındayken öldü.

Hekimbaşılık yaptığı tarihlerde Avrupa'dan hekim adı altında gelen bazı kimselerin yeni tıp adı altında usulsüz hekimlik yaparak hastalara zarar vermeleri sebebiyle 1704 senesinde bu gibi kişilerin hekimlikten men edilmelerine dair bir ferman çıkartmıştır. Bu fermana göre hekimlik yapmak veya muayenehane açmak isteyenler hekimbaşından icazet almadan bu isteklerine ulaşamayacaklardır. Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa, Nuh Efendi'nin sekiz erkek çocuğundan biridir. Melchios isimli Yunanlı bir alimin eserini *Terceme-i Akrabâdîn-i Melikyo* adıyla Türkçeye çevirmiştir.²¹

12. Mehmed es-Sâbûrî (ö.1130/1718)

Dede Çelebi unvanıyla şöhret bulan Celvetî şeyhi ve şair Sâbûrî Mehmed b. Mustafa b. Eyyûb 1048 yılında Filibe'de doğdu. Hicrî 1060'ta İstanbul'a geldi. Gafûrî Şeyh Mahmud Efendi'den inâbet aldı. H. 1069'a kadar Üsküdar'da bir müddet tasavvuf eğitimi alıp tekrar Filibe'ye döndü. Orada bir süre şeyhlik yaptıktan sonra 1079/1668'de İstanbul'a dönerek Üsküdar Bulgurlu'da şeyhi Mahmud Efendi'nin zâviyesinde şeyh oldu. Sonra kendi adına bir zâviye inşa edilerek orada şeyhlik yaptı. Son olarak Aziz Mahmud Hüdâî Tekkesi'nde şeyhlik yapmıştır.

Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Habîb en-Nisâbûrî'nin *Tıbbü'n-Nebevî* adlı eserini *Risâle fi't-Tıbb* adıyla Türkçeye çevirmiştir. Eser, tedâvi ve yemek konularıyla ilgili hadisleri ihtiva etmektedir.²²

13. Hasan b. Abdullah (1143/1730'da sağ)

¹⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/322.

¹⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/322-323.

²⁰ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/327-328.

²¹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/333-336.

²² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/343-344.

Balkanlarda doğma ihtimali yüksektir. Altı yıl Avrupa ülkelerini gezmiş, iki defa Ruslara esir düşmüş, kurtulduktan sonra Edirne'ye gelmiş, insanlara iyilik yapmak amacıyla Latince, Türkçe ve Arapça tıp kitaplarından derleyerek kırk yedi bab üzere *İlm-i Hikmet ani 'ş-Şifâ 'î* adıyla genel bir tıp kitabı yazmıştır.²³

14. Sâhib Hüseyin b. el-Hâc Bekir eş-Şumunnuvî (1164/1754'te sağ)

Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Sâhib Hüseyin'in tıbbı dair *Lügatü'l-Müfredât, Risâle fî Sınâ'ati'l-Me'âcîni'l-Mukavviye ve Sâir Edviye* ve *Risâle fî Sınâ'ati's-Sıbgati 'ş-Şa'r ve Ba'dı'l-Evdviye* adlı eserleri vardır.²⁴

15. Ahmed Resmî Efendi (ö.1197/1783)

Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi olup 1700 yılında Girit adasının Hanya şehrinin Resmo kasabasında doğdu. Tam adı Ahmed Resmî b. İbrahim b. Ahmed el-Giridî'dir. İlk tahsilini Girit'te tamamladı. 1733'te İstanbul'a geldi ve tahsiline burada devam etti. Reisülküttâb Tavukçu Damadı Mustafa Efendi'nin yanında çalışmaya başladı. Bunda Avrupa dillerinden birini veya bir kaçını iyi biliyor olması rol oynamıştır. Ardından reisülküttâbın damadı oldu. Sonra hâcegân (idareci) sınıfına girerek Bursa mukataası payesine yükseldi. Daha sonra İstanbul ve Selanik'te baruthane nazırlıklarında bulundu. 1758'de Avusturya elçiliğine atandı. 1172'de İstanbul'a dönünce maliye tezkirecisi oldu.1763'te Prusya sefiri, 1774 tarihinde akdedilen Kaynarca anlaşmasında delege idi. Veterinerliğe dair *el-İstînâs fî Ahvâli'l-Efrâs* adlı bir eseri vardır.²⁵

16. Muhammed Yusuf el-Bosnavî (12./17. asır)

Bosnalıdır. Hayatı hakkında bilgi yoktur. Tıp tahsiline yeni başlayanlar için yazılmış *Tabîbü'l-Mübtediîn* isimli bir eseri vardır.²⁶

17. DiyonissosPirros (ö.1269/1853)

Teselyalı bir Rum doktoru ve din adamı olan D. Pirros 1774'te doğdu. Pavia Üniversitesi'nde tıp ve felsefe eğitimi aldı. Prof. Bugnatelli'nin talebesi oldu. Onun üniversiteden ayrıldığı 1813 tarihinde İstanbul'a gelerek hekimlik ve hocalık yapmaya başladı. 1805 senesinden itibaren Kuruçeşme'de kurulan Rum Tıp Akademisi'nde çalıştı. 1853'te öldü. Farmakopiia Genike adlı bir kodeks tercüme etmiştir. Bu kitap Türkiye'de yayımlanan ilk kodekstir ve Rumca yazılmıştır.²⁷

18. Mehmed Tevfik Efendi (ö.1283/1866)

Bosnalıdır. 1785'te doğdu. Mekteb-i Harbiye'de görev yaptı. 1866'da öldü. Tıbbı dair *Müntehab min Kitâb-ı Teşrih* adlı bir eseri vardır.²⁸

19. HâfizzâdeMehmedReşid b. Mehmed Emin (1280/1863'te sağ)

²³ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/347-348.

²⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/389-390.

²⁵ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/421-422; Ekmeleddin İhsanoğlu vd., *Osmanlı Tabîi ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2006), 1/135-136.

²⁶ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/430-431.

²⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/509.

²⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/534.

Balkanlarda doğmuş olduğunu tahmin ediyoruz. Bosna-Hersek eyaletinin çeşitli şehirlerinde otuz seneden fazla müftülük ve kadılık yapan Hâfizzâde, son olarak Rumeli’de Çelebi Pazarı kazasının müftüsüydü. Tıp üzerine *Fevâidü’l-Minha fi Kavâidi’s-Sıhha* adlı bir kitap yazmıştır. Eser *Ta’lîmât-ı Sıhhiye* adıyla da anılmaktadır.²⁹

20. Macarlı Abdullah Bey (1799-1874)

Asıl adı Karl Edward Hommer schmidt’tir. 1848 Macar ihtilâlinin bastırılmasından sonra Türkiye’ye iltica edenlerdendir. Müslüman olduktan sonra Macarlı Abdullah Bey olarak tanınmıştır. Hukuk tahsilinden sonra tıp, paleontoloji, jeoloji ve entomoloji dallarıyla ilgilenerek bu konularda Türkçe bir eser de yayınladı. Cemiyet-i Tıbbiye’nin başkanı oldu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin (Kızılay) de ilk kurucularından olarak tanınır. Boğaz kıyısında bulunduğu bir fosil ilim alemince onun adıyla adlandırılmıştır.

1-8 Eylül 1873’te Viyana’da toplanan 3. Tıp Kongresi’ne sunduğu raporda çiçek hastalığına karşı aşılamanın çeşitli cepheleri, zührevî hastalıkların profilaksisi, şehirlerin sıhhileştirilmesi ve kanalizasyon gibi kongre tarafından ele alınmış konuları özetleyerek Türkçeye aktarmıştır. Veterinerlikle alakalı *Fenn-i Hayvânât-ı Tıbbiye* adlı eseri Türkiye’de modern zooloji üzerine yazılmış ilk kitaplardandır.³⁰

21. Şerefeddin el-Kazanî el-Bulgârî el-Mekkî (1292/1875’te sağ)

Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Şerefeddin’in Mekkî nisbesinden anlaşıldığı kadarıyla hayatının bir döneminde Mekke’yi yurt tutmuştur. *Müfredâtı’l-Tıbb* adlı eseri cedvelerden ibarettir. Eserde tıpta kullanılan bitkilerin Türkçe-Arapça isimleri, mahiyetleri, türleri ve neye faydalı oldukları anlatılır.³¹

22. Hekim İsmail Paşa (ö. 1297/1880)

1807’de Sakız Adası’nda doğdu. İzmir’e gelip cerrah Hacı İshak’ın yanında tıbbi öğrendi. 1828-1830 Osmanlı-Rus savaşında cerrah olarak çalıştı. Daha sonra saray cerrahları arasına alınarak kısa zamanda cerrâhân-ı hâssa emîni oldu. Sonraki yıllarda Paris, Fransa, İngiltere ve İtalya’da bulundu. Dönüşünde Cerrahhâne müdürü, 1845’te hekimbaşı oldu. Daha sonraki yıllarda Mekteb-i Tıbbiye nâzırlığı, Yanya vâililiği, Meclis-i Vâlâ nâzırlığı, iki defa İzmir vâililiği, İşkodra vâililiği, Ticaret nâzırlığı, Tanzimat âzâlığı, Meclis-i Hazâin Encümeni âzâlığı, Girit valiliği, Zabtiye müşirliği, Selânik valiliği, üç defa Nâfia nazırlığı, Şûrâ-yı Devlet azâlığı, iki defa İstanbul şehreminliği görevlerinde bulundu. Felç geçirince 1874’te emekliye sevk edildi. Tıbbîa dair *Kolera Risalesi* ve *Risâle-i Jimnastik* adında iki eseri vardır.³²

²⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/247; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/519-520.

³⁰ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/544-545; İhsanoğlu vd., *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, 1/186-189, 792.

³¹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1/552.

³² Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, 162-163; Esin Kahya, “Fransa’da İhtisas Yapmış Olan Türk Hekimlerinden Bazıları”, Ankara Üniversitesi Türk Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Armağanı 31/1-2, 245-262; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/569-571; Ekmeleddin İhsanoğlu vd., *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2000), 236-237.

23-24. Konstantin Limonidis (ö.1298/1881 civarı) ve **Dika** (1313/1895'te sağ)

Yunan asıllı Miralay Konstantin Limonidis Mekteb-i Tıbbiye'de müfredât-ı tıb muallimi idi. 1881 civarında vefat etmiştir.

Dika ise İşkodralı olup rumî 1287 senesinde Tıbbiye'den mezun oldu. Mezun olduktan sonra kimya tahsili için Paris'e gönderildi. Dika da Mekteb-i Tıbbiye'de müfredât-ı tıb muallimliği yaptı. Sonra memleketi İşkodra'ya döndü ve orada öldü.

Bu iki zat, Charles-Adolphe Wutz (1817-1884)'un bir eserini *Kimyâ-yı Uzvî-yi Tıbbî* adıyla Türkçeye çevirmişlerdir.³³

25. Hâfız İbrahim Edhem (13/19 asır)

Yanya valisinin tabiplerindedir. Triano adlı bir tabibin eserini *Triano'nun Tıp Risalesi Tercümesi* adıyla Türkçeye kazandırmıştır.³⁴

26. Ömer Takıyyüddin Efendi (13/19 asır)

Yanyalıdır. *Risâle fi't-Tâ'ûn* adlı bir eseri vardır.³⁵

27. Mehmed Refet Paşa (ö.1301/1884)

Girit doğumlu olduğu tahmin edilmektedir. Mekteb-i Harbiye'den baytar olarak mezun oldu. Girit'te uzun zaman iyi hizmette bulunduğu için Âli Paşa tarafından İstanbul'a getirilip ferikliğe yükseltildi. Üç defa Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriye reisliği, 5. ordu müşirliği, esliha-i askeriye komisyonu reisliği, Şûrâ-yı Devlet âzâlığı, Amasya ve Canik mutasarrıflığı, Manastır vâililiği, iki defa 3. ordu müşirliği, bir defa 6. ordu müşirliği, Bağdat, Ankara, Selanik vâililikleri görevlerinde bulundu. Selanik'te vuku bulan mühtediye meselesi sebebiyle azledildi ve yargılanarak bir sene hapse mahkum edildi. Tıbbı dair sekiz ayrı eseri mevcuttur.³⁶ Astronomiye dair eserleri de vardır.³⁷

28. Rodoslu Ahmed Remzi Paşa (ö.1304/1887)

Rodos'ta doğdu. 1858'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Tıp muallimliği yaptı. Cemiyet-i Tıbbiye'nin kurulmasında ve tıp eğitiminin Türkçeleştirilmesinde büyük hizmeti geçti. Bir müddet Mekteb-i Tıbbiye ders nazırlığında bulundu. 1875'te Budapeşte'de toplanan Uluslararası Tıp Kongresi'nde temsilci olarak bulundu. Tıpla ilgili *Müfredât-ı Tıbb ve İlm-i Tedâvî* adlı bir kitabı mevcuttur. Tıbbı dair tercüme kitapları da vardır.³⁸

³³ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/572-573; İhsanoğlu, *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, 208-209.

³⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/585.

³⁵ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/592.

³⁶ Burada olduğu gibi bundan sonraki sayfalarda da herhangi bir hekimin eser sayısını verdiğimiz zaman, bu sayı Osmanlıca olarak yazılan eserleri ifade etmektedir. Müelliflerin yeni harflerle yazdıkları eserlerin tespiti cihetine gidilmemiştir.

³⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/593-596; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 1997), 641-642.

³⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/206; Ayten Altıntaş, "Ahmed Remzi Paşa'nın Türkçe Eğitimi İçin Hazırladığı Müfredat-ı Tıp Kitabı Hakkında", *II. Türk Tıp Tarihi*

29. Mustafa b. Ahmed (1311/1893'te sağ)

II. Abdülhamid devri (1876-1909) tabiplerindendir. Sakız Kalesi tabibi sağ kolağası idi. Tıbbıa dair üç kitabı bulunmaktadır.³⁹

30. İsmail b. Sem'î b. İbrahim (1312/1894'te sağ)

Köstencelidir. 1894'te Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ten mezun oldu. *Bevâsîr-les Hemoroides: Malûmat-ı Târihiyye, Teşrih-i Marazî, Esbâb* adlı bir eseri vardır.⁴⁰

31. Ali Haydar Ferhad (1320/1902'de sağ)

1865'te Yanya'da doğdu. 1893'te Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ten mezun oldu. Türkçe ve Rumca okuyup yazar, Fransızca anlardı. Yanya vilâyeti Berat Sancağı belediye tabipliği ile hapisane tabipliğinde bulundu. Hizmetleri karşılığında Mecidî nişanı ile taltif edilmiştir. Tıbbıa dair *İhtikân-ı Tahte'l-Cildî, Reçete ve Silisit Magnezi ile İshâl-i Müzminin Tedâvisi* adlı eserleri vardır.⁴¹

32. Mehmed Galib (ö.1326/1908)

Aslen Giritlidir. 1863'te Mekteb-i Harbiye baytar mektebinden mezun oldu. 1876'da Sırp savaşına katıldı. İstanbul'da bazı okul ve hastanelerde idarecilik yaptı. Askeriyede baytar işlerini yürüttü. Tıp ve baytarlık üzerine beş eseri bulunmaktadır.⁴²

33. Lofçalı Derviş Bey (ö.1327/1909)

Derviş Halil Paşa veya Hasan Derviş 1859'de Lofça'da doğdu. 1877'de İstanbul'a gelerek Evkaf Nezareti kalemine girdi. Sonra Tıp Fakültesi'ne girerek 1885'te mezun oldu. Beylerbeyi Askeri Hastanesi ve Bursa Belediyesi'nde tabip olarak çalıştı. 1895'ten itibaren Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiye'te ders vermeye başladı. Vefatından önce adli tıpta çalışıyordu. Akıl hastalıkları üzerine Rejis adlı bir müellifin kitabını tercüme etmeye başlamış ancak tamamlayamamıştır.⁴³

34. Ergirili Bodozâde Mustafa Rûhî (1327/1909'da sağ)

1861'de Yanya vilayeti dahilinde Ergiri'de doğdu. Rüşdiye'yi bitirdikten iki sonra İstanbul'a geldi. Özel dersler yoluyla kendisini geliştirdi. Türkçe, Fransızca ve Arnavutça okuyup yazabilirdi. Rumca konuşur, Arapça ve Farsçayı anlardı. Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiye'den mezun olduktan sonra bir müddet kimya öğretmenliği yaptı. Berat sancağında tabip olarak çalıştı. Sonra İstanbul'a dönüp bakteriyoloji üzerine

Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990), 199-204; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/600-601.

³⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/626-628.

⁴⁰ Ekrem Unat & Kadri Samastı, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi) 1867-1909* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1990), 52; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/638.

⁴¹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/669-670.

⁴² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/723-725.

⁴³ Unat & Kadri, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*, 32; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/736-737.

ihtisas yaptı. Yunan savaşına katıldı. Meclis-i Maârif-i Tıbbiye azalığı yaptı. En son görevi Tıp Fakültesi heyet-i idaresi müdürlüğüdür. Tıp üzerine üç kitap yazmıştır.⁴⁴

35. Varnalı Ali Râmiz (1328/1910'da sağ)

Bir müddet Tekirdağ yabancı dil telgraf memurluğunda bulunmuştur. Kan aldırmanın vücut için faydalarından bahseden bir eseri vardır.⁴⁵

36. Sâlih Nâbî (1329/1911'de sağ)

Girit'in Hanya şehrinden Zîgârdelâkîzâde ailesine mensuptur. Tıbbiye-i Askeriye İdâdîsi'nin son sınıfındayken 1900 yılında Cenevre'de kurulan Bel-Air Pskiyatri Klinği ve Akıl Hastanesi'ne kaydoldu ve burada asistan olarak kaldı. Türkiye'ye döndüğünde dahiliye servisinde çalıştı. *Yirminci Asırda Melce-i Mecânîn ve Cenevre Bel-Air Bimarhanesi* adlı tez mahiyetinde bir eseri mevcuttur.⁴⁶

37. Sakızlı Hayreddin Paşa (1330/1912)

Sakız'da doğdu. 1872'de Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den hekim olarak mezun oldu. Paris'e tahsile gönderildi. Askerî ve Mülki tıbbiyelerde cerrahi muallimliği yaptı. 1897 Yunan Harbi'ndeki yararlıkları sebebiyle mirliva, 1902'de ferik oldu. Tıbbi dair altı eseri vardır.⁴⁷

38. Hasan Sıdkı Selanikli (1331/1913'te sağ)

Orman Mektebi'nden mezun olmuştur. *Nebâtât-ı Tıbbiye Hülâsası* adlı bir eseri vardır.⁴⁸

39. Civânî (1331?1913'te sağ)

Dimitri oğlu Civânî Mihaliç'dendir. 1896'da Mülkiye Baytar Mektebi'nden mezun oldu. Ziraat Nezareti'nde veterinerlik işleriyle ilgi dairede müdürlük yaptı. Halkalı Ziraat Mektebi'nde sürü hayvanları üzerine dersler verdi. Baytarlıkla ilgili sekiz eseri mevcuttur.⁴⁹

40. Abdi Kamil b. Mehmed (1332/1914'te sağ)

Selaniklidir. 1902'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Uzun müddet İstanbul Jandarma Mektebi hıfzıssıhha muallimliğinde bulundu. Binbaşı rütbesinden emekli oldu. Tıbbi dair altı eseri mevcuttur.⁵⁰

41. Vefik Nahî (ö.1333/1915)

Giritlidir. 1906'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Askerî tıp tahsili için Almanya'ya gönderildi. Dönüşünde Balkan Harbi'ne katıldı. I. Cihan Harbi'nde

⁴⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/744-745.

⁴⁵ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/753.

⁴⁶ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/767-769.

⁴⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/780-782.

⁴⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/809.

⁴⁹ Muzaffer Bekman, *Veteriner Tarihi* (Ankara: Ankara Basım Cildevi, 1940), 215, 308; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/810-811.

⁵⁰ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/826-829.

binbaşı rütbesiyle umum depo kıtası sıhhiye müfettişiyken şehid oldu. Tıbbı dair iki eseri vardır.⁵¹

42. Refet Râşid (1335?1917'de sağ)

Bosnalıdır. 1910'da Askeri Baytar Mektebi'nden mezun oldu. Aynı okulda muallim muavinliği yaptı. *Harbde Emrâz-ı Sâriye-i Hayvâniye* adlı bir kitabı vardır.⁵²

43. Ali Haydar Cemal (1337/1919'da sağ)

Yunanistan'ın Drama şehrindedir. 1913'te Mekteb-i Tıbbiye'den yüzbaşılıkla mezun oldu. I. Cihan Savaşı'nda vazife aldı. Almanca'dan *İlmi-Ensâc* adıyla bir kitap tercüme etmiştir.⁵³

44. Mehmed Nazif Şerif (1337/1919'da sağ)

Dramalıdır. 1907'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. 1909'da yüzbaşı rütbesiyle San'a Asker Hastanesi'nde vazife aldı. Erzincan ve Sivas askeri hastanelerinde çalıştı. Akıl ve sinir hastalıkları üzerine yazıları vardır.⁵⁴

45. Eşref Rûşen (ö.1338/1920)

Edebiyatçı Rûşen Eşref Ünaydın'ın babasıdır. 1868'de Üsküp'ün güneyinde yer alan Köprülü kasabasında doğdu. 1894'te Mekteb-i Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Berlin'de cildiye ihtisası yaparak dönüşünde Gülhane'de cildiye ve frengi bölümünü kurdu. Sırasıyla Maltepe, Haydarpaşa, Elazığ hastanelerinde çalıştı. Tıp üzerine *Frenginin Tecelliyât-ı Hârikası* adlı bir eseri vardır.⁵⁵

46. Hasan Nureddin (ö. 1338/1920)

1283'te Filibe'de doğdu. 1888'de Mekteb-i Harbiye baytar sınıfından mezun oldu. Bir müddet Trablusgarb'ta görev yaptı. Mezun olduğu okulda muallimlik yaptı. Osmanlı-Yunan Harbi'ne katılarak gümüş madalya aldı. 2. 3. 8. ve 9. kolordularda çeşitli görevlerde bulundu. Miralaylığa terfi ettikten sonra Yemen'e gönderildi ve burada esir oldu. 1336'da esaretten kurtulup İstanbul'a döndü. Tıbbı dair dört eseri mevcuttur.⁵⁶

47. Yusuf Ziya (ö.1923)

Aslen Niğboluludur. 1887'de Askerî Baytar Mektebi'nden mezun oldu. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ne iştirak etti. Tıp mekteplerinde muallimlik yaptı. Son

⁵¹ Şahap Erkoç & Aykut Kazancıgil, "Osmanlı Ordusunda I. Dünya Savaşında 3 Teşrin-i Sâni 1330-3 Nisan 1333 Tarihleri Arasında (1914-1917) Şehit Olan Sağlık Subaylarının Listesi", *Tıp Tarihi Araştırmaları* 10 (Haziran 2000), 72-88; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/834-835.

⁵² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/856.

⁵³ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/873.

⁵⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/873-874.

⁵⁵ Reşat Ekrem Koçu, "Eşref Rûşen", *İstanbul Ansiklopedisi*, 10 cilt, İstanbul: 1958-1971, 10/53-84; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/876.

⁵⁶ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/877-878.

olarak Harbiye Nezareti Baytar Dairesi reis vekilliği görevinde bulundu. Tıp ve veterinerliğe dair on iki adet eseri vardır.⁵⁷

48. Süleyman Numan Paşa (1925)

1868'de Selânik'te doğdu. 1891'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. 1894'te Berlin'e gönderildi. İki sene Berlin Tıp Fakültesi'nde asistanlık yaptı. Almanya İmparatoru'nun Kudüs ve İstanbul seyahatlerine iştirak etti. Türkiye dönüşünde Askeri okullarda muallimlik yaptı. Balkan Harbi'nde Selanik ve Yanya cephelerinde görevlendirildi. 1913'te Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi reisliğine tayin edildi. Mütareke yıllarında Malta'ya sürgün edildi. Tıbbıa dair on yedi eseri bulunmaktadır.⁵⁸

49. İsmail Mustafa (1926'da sağ)

Bosnalıdır. Mekteb-i Tıbbiye mezunudur. İstanbul hükümeti tarafından idama mahkum edilmişti. Bursa Çekirge Askerî hastanesinde yüzbaşı rütbesiyle kulak mütehasısı olarak çalıştı. *Hançere Uçuğu* adlı bir makalesi vardır.⁵⁹

50. Alemdârzâde İbrahim Hakkı (1928'de sağ)

1868'de Selânik'te doğdu. Mekteb-i Tıbbiye'nin eczacı kısmından mezundur. Hayvanlar ve kimya ile ilgili basılmayan iki eserinin yanı sıra *Vücut Nasıl Beslenir* adlı tıbbıa dair bir eseri mevcuttur.⁶⁰

51. Tırnovalı Abdurrahman Nazif Paşa (ö.1929)

1839'da Tırnova'da doğdu. 1864'te kolağalıkla Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Hekimlik dilinin Türkçe'ye tebdili için çalışanlar arasında yer aldı. Mekteb-i Tıbbiye'de dahiliye dersleri verdi. Daha sonra saray tabipleri arasına girdi. II. Abdülhamid'in özel hekimi oldu. Müşirliğe kadar yükseldi. Tıbbıa dair on bir eseri mevcuttur.⁶¹

52. Hiristo Stanbulinski (Stombolski) (ö.1932)

Bulgardır. 1843'te Kızanlık'ta doğdu. Tıbbiye mekteplerinde muallimlik yaptı. Aynı zamanda Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye azasıydı. Paris Tıp Fakültesi anatomi hocası Mase'mın anatomi atlasının talebe tarafından daha rahat kullanılabilmesi için *Miftâh-ı Teşrih* adıyla bir kullanma cedveli hazırlamıştır.⁶²

53. Selanikli Fazlı Necib (ö.1932)

⁵⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/930-933.

⁵⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/958-963.

⁵⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/84.

⁶⁰ Rengin Dramur, "1324 (1907) – 1333 (1914) Tarihli 'Mabeyn Erkan-ı Sıhhiyesi' Defterlerinden Saray Eczacı ve Doktorlarının Künyeleri", *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3 (1989), 157; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1012-1013.

⁶¹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1022-1027.

⁶² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1047.

Coğrafya ve tabii bilimler üzerine de eserleri olan Fazlı Necib'in tıp üzerine *Erbâb-ı Mütâlaa ve Tahrîre Vesâyâ-yı Sıhhiye* adlı bir kitabı vardır.⁶³

54. Reşid Gâlib (ö.1934)

1897'de Rodos'ta doğdu. 1917'de Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Tavşancıl'da görevli iken Kütahya civarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında önyak oldu. Büyük Zafer'den sonra özel hekimlik yaptı. Gençler Birliği ve Türk Ocakları gibi müesseselerde çalıştı. 1925'te Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda Türk delegesi oldu. Aynı yıl Aydın mebusu seçildi. 1932'de maarif vekili oldu. CHP umumi idare heyeti azalığında bulundu. Tıp üzerine iki eseri vardır.⁶⁴

55. Âdil Demir (1934'te sağ)

Kosovalıdır. 1920'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. 1922'de Freiberg Cerrahî Kliniği'nde asistandı. Cebeci Askeri Hastanesi ve İzmir Askeri Hastanesi'nde operatörlük yaptı. Tıbbı dair iki makalesi vardır.⁶⁵

56. Yusuf Râğb Kösemihalzâde (ö.1935)

1865'te Sofya'da doğdu. Osmanlı-Yunan harbinden hemen sonra devlet okullarında muallimlik yapmaya başladı. Kırk yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra binbaşılıktan emekli oldu. Türk halk müziğinin önde gelen isimlerinden Mahmud Ragıp Kösemihal'in (ö.1960) babası, Türkiye'de modern psikolojinin kurucusu sayılan Ord. Prof. Mustafa Şekip Tunç'un (ö.1958) kayınpederidir. Tabii bilimlerle ilgili eserlerinin yanında tıbbı dair yedi eseri bulunmaktadır.⁶⁶

57. Mehmed Ali (Haydar) Çalimli Paşa (ö.1936)

1859'da Sakız'da doğdu. 1882'de kolağası rütbesiyle Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Haydarpaşa ve İplikhane hastanelerinde çalıştı. Yemen havalisinde görev aldı. Döndükten sonra sırayla İplikhâne, Üsküp Merkez, Beylerbeyi hastanelerinde çalıştı. Bir süre askerî taburlarda tabip olarak görev yaptı. Yunan Harbi'ndeki başarısı sebebiyle harp madalyası kazandı. Generalliğe kadar yükseltilen Ali Haydar bir ara Sultan Vahideddin'in ikinci hekimliğini yaptı. Ordu başhekimliğinden emekli oldu. Tabii bilimlerle alakalı eserlerinin yanı sıra tıbbı dair Fransızca'dan tercüme ettiği zührevî hastalıklarla ilgili bir eseri vardır.⁶⁷

58. Ziya Hüznî Korol (ö.1936)

1883'te Midilli'de doğdu. 1908'de Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu. Midilli, Gebze, Edirne, Kütahya ve İçel'de hekim olarak çalıştı. 1924'te Sıhhiye

⁶³ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1065-1066; İhsanoğlu, *Coğrafya Literatürü*, 515-520; İhsanoğlu, *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, 753-754.

⁶⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1073-1074.

⁶⁵ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1075-1076.

⁶⁶ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1091-1094; İhsanoğlu, *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, 783-784.

⁶⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1115-1116; İhsanoğlu, *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, 797-799.

Müzesi müdür muavini oldu. 1932'den sonra da müdür olarak çalıştı. *Uzviyette İnkılâb Hayât Memât* başlıklı bir makalesi mevcuttur.⁶⁸

59. Mustafa Santur (ö.1937)

Selanıklidir. 1905'te Mülkiye Baytar Mektebi'nden mezun oldu. Paris'te ihtisas yaptı. Aynı mektepte fizyoloji öğretmenliği yaptı. Tıbbı dair on yedi çalışması bulunmaktadır.⁶⁹

60. Ali Rıza Uğur (ö.1938)

Yenice Vardarlıdır. 1895'te Mülkiye Baytar Mektebi'nden mezun oldu. Uzun süre aynı mektepte muallim muvavini, muallim, müdür muavini ve müdür olarak çalıştı. 1913'te Ziraat ve Ticaret Nezareti umur-i baytariye müdür-i umumisi oldu. Tabii bilimlerle ilgili çalışmalarının dışında tıbbı dair on dokuz çalışması mevcuttur.⁷⁰

61. Ali Mün'im Oskay (ö.1940)

Selanıklidir. 1919'da Muavin Baytar Mektebi'nden mezun oldu. 1923'de 2. Kolordu serbaytar muaviniydi. Veterinerlik üzerine iki kitabı vardır.⁷¹

62. Ziya Gün (ö.1941)

Tırnovalıdır. Mekteb-i Tıbbiye mezunudur. Beş sene Bon Üniversitesi göz kliniğinde çalıştı. Memlekete döndükten sonra Gülhane'de göz hastalıkları üzerine ders vermeye devam etti. 1933'te üniversiteden uzaklaştırıldı. Göz hastalıkları üzerine iki kitabı vardır.⁷²

63. Kadri Yetkin (1943'te sağ)

1897'de Serfiçe'de doğdu. Orta tahsilini Manastır'da tamamladı. 1920'de Askeri Tıbbiye'den mezun oldu. İstiklal Harbi'nde Sarıkamış, Sivrihisar, Bandırma ve Balıkesir merkez hastanelerinde çalıştı. Paris'e ihtisas için gitti. Memlekete döndüğünde Kars, Heybeliada ve İstanbul Fatih Belediyesi'nde çalıştı. Bakteriyoloji üzerine bir makalesi vardır.⁷³

64. Cevat Tahsin Tin (ö.1944)

1875'te Samaker'de doğdu. 1899'de Mekteb-i Tıbbiye'de mezun oldu. Aynı mektepte muallim ve müdür olarak çalıştı. Tıbbı dair üç çalışması mevcuttur.⁷⁴

65. İbrahim Temo (ö.1945)

1865'te Makedonya'nın Ohri şehrinde doğdu. Askeri Tıbbiye'den mezun olduktan sonra Gülhane'de göz ihtisası yaparken İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin

⁶⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1119-1120.

⁶⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1144-1149.

⁷⁰ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/153-1156; İhsanoğlu, *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, 811-812.

⁷¹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1216-1217.

⁷² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1232-1233.

⁷³ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1262-1263.

⁷⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1264-1266.

kurucularından olduğu için Romanya'ya kaçmak zorunda kaldı. Romanya'ya yerleştikten sonra İttihad ve Terakki'nin Avrupa'daki neşriyatını Türkiye'de yayarak inkılâb için çalıştı. 1908'den sonra Türkiye'ye geldi. Dârülaceze müdürlüğü ve Beyoğlu Sıhhiye Müfettişliğinde bulundu. Demokratik Ahrar Fırkası'nı kurdu. İttihad ve Terakki'ye ters düşünce Romanya'ya dönmeye mecbur kaldı. 1920'de Romanya senatosuna aza seçildi. 1936'de Balkan Tıp Kongresi'nin Romanya Murahhasları arasında İstanbul'a geldi. 1845'de Romanya'da öldü. Tıbbi dair üç eseri vardır.⁷⁵

66. İbrahim Zâtî Öget (ö.1945)

1885'te Selanik'te doğdu. Mülkiye Tıbbiyesi'nden mezun oldu. Metroviç, Selanik ve İstanbul hastanelerinde hekimlik ve idarecilik yaptı. Yeşilay ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nda da çalışmıştır. Tıbbi dair pek çok çalışması mevcuttur.⁷⁶

67. Osman Şerafeddin Çelik (ö.1945)

Bulgaristan'da Hasköy'de doğdu. 1909'da Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Almanya'da bakteriyoloji ihtisası yaptı. İstanbul ve Ankara'da sağlıkla ilgili müesseselerde idarecilik yaptı. 1945'te öldüğünde Sıtma Mücadelesi Heyeti müdürü idi. Tıbbi dair yirmi üç çalışması mevcuttur.⁷⁷

68. Hakkı Üzel (ö.1945)

1864'de Rusçuk'ta doğdu. Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Bahriye sınıfına geçti. Askeri hastanelerde hekimlik ve idarecilik yaptı. 1938'de Türk Tıp Tarihi Kurumu'nun kurucuları arasında yer aldı. 1940'ta buraya ikinci başkan, 45'te başkan seçildi ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. Tıpla ilgili üç eseri vardır.⁷⁸

69. Rami Abdülmecid Yargıcı (ö.1945'te sağ)

İşkodralıdır. 1921'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Kulak burun boğaz uzmanıydı. Kars, Samsun, Kayseri ve Konya Askeri hastanelerinde görev yaptı. Albaylıktan emekli oldu. Tıbbi dair George Lortman'ın bir eserini tercüme etmiştir.⁷⁹

70. Said Bilal Golem (1945'te sağ)

Yanyalıdır. 1920'de Askeri Baytar Mektebi'nden mezun oldu. Daha sonra askerlikten istifa etti. 1930-40'larda Trakya bölgesinde görülen tularemi hastalığı ile alakalı araştırmaları yayımlanmıştır.⁸⁰

71. Hüseyin Kenan Tunakan (ö.1948)

1894'te Köstence'de doğdu. 1918'de Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Akıl ve sinir hastalıkları alanında ihtisas yaptı. İhtisasını tamamlamak için Viyana'ya gitti.

⁷⁵ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1275-1277.

⁷⁶ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1277-1278.

⁷⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1279-1284.

⁷⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1284-1286.

⁷⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1287-1288.

⁸⁰ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 2/1289.

Usun müddet Şişli Fransız Akliye ve Sinir Hastanesi'nde çalıştı. *Sıhhi Sahifeler*'de yayımlanmış bazı makaleleri vardır.⁸¹

72. İsmet Tevfik Sayman (ö.1949'de sağ)

Yenihanlıdır. Mekteb-i Tıbbiye mezunudur. 1949 senesinde Albay rütbesiyle İzmir askeri Hastanesi'nde röntgen mütehassısı olarak çalışıyordu. Kilye ve Hâlib taşları üzerine bir çalışması vardır.⁸²

73. Ömer Şevket Öncel (1950)

1880'de Selanik'te doğdu. 1901'de Eczacı Mektebi'nden mezun oldu. Eğitimini ilerletmek amacıyla Berlin'e gitti. Dârülfünûn ve Dârümuallimin'de muallimlik yaptı.1934'te Afgan hükümetinin daveti üzerine Kâbul Tıp Fakültesi Kimya profesörlüğü yaptı. Afganistan'ın ilk modern eczanesini ve eczacı mektebini kurdu. Tabii bilimler yanında tıba dair dört çalışması bulunmaktadır.⁸³

74. Mazhar Osman Uzman (ö.1951)

Türkiye'de modern ruh sağlığı ve psikiyatri dallarını kurmuş olan Mazhar Osman, Günümüzde Yunanistan'da bulunan Dedeoğaç'a (Aleksandropolis) bağlı Sofulu'da doğdu.1904'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Berlin ve Münih'te ihtisasını tamamladı. Yurt içinde bir müddet çalıştıktan sonra yine Almanya'ya gitti. 1914'te Haseki'de bulunan Akıl Hastalıkları Müşahedehanesi'ne başhekim tayin edildi. 1916'da Şişli'de bulunan Fransız La Paix Hastahanesi'ne devlet tarafından el konulunca başına Mazhar Osman getirildi. 1927'de Bakırköy Reşadiye Kışlası'nı hastaneye dönüştürerek bugünkü Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastahanesi'nin kuruluşunu gerçekleştirdi ve müessesenin başına geçti. 1933'te İstanbul Üniversitesi psikiyatri kliniğinde ordinaryüs profesör oldu. 1841'e kadar Bakırköy'ün, 1951'e kadar da İstanbul Üniversitesi psikiyatri kliniğinin başında kaldı. Renkli bir yayın hayatına sahiptir. Türk Nöro-Psikiyatri Cemiyeti'nin kurucusudur. Alman, Fransız, New York nöroloji derneklerinin de üyesiydi. Tıbbî Gazeteler Derneği'nin de kurucularındandır. Eski yazıyla yayımlanmış 35 çalışması bulunmaktadır.⁸⁴

75. Şükri Derviş Aykın (ö.1951)

1893'de Üsküp'de doğdu. 1914'te Mekteb-i Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Cerrahî ihtisası yaptı. Maltepe, Fenerbahçe, Pagaltı, Çanakkale Ağaderesi, Dersim, Samsun, Terme, İzmir, Uşak ve Edirnekapı'da hekim olarak çalıştı. 1944'te Gureba Hastanesi röntgen mütehassısı idi. Simon Labor'dan bir tercümesi vardır.⁸⁵

76. Servet Vasfi Alko (1951'de sağ)

⁸¹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1319-1320.

⁸² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1364.

⁸³ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 31373-1374; İhsanoğlu, *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, 904-909.

⁸⁴ Nuran Yıldırım, "Usman, Mazhar Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/199-191; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1393-1442.

⁸⁵ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1413-1414.

Sirozcludur. Mekteb-i Tıbbiye mezunudur. 1927'de yüzbaşı rütbesinden emekli olmuştur. Tıbbı dair bir makale ve bir tercümesi vardır.⁸⁶

77. Bedreddin Celal Beken (ö.1953)

Babası Yanyalı binbaşı İsmail Celaleddin'dir. 1912'te talebe sıfatıyla Balkan Harbi'ne iştirak etti. 1913'te Tıp Fakültesi'nden yüzbaşılıkla mezun oldu. I. Cihan Harbi'ne iştirak etti. Filistin cephesinde esir düşerek Mısır'da iki yıl esarette kaldı. Adana, Tokat, Kocaeli, Kars, Erzurum askeri hastanelerinde çalıştı. Son senelerinde Adana Milli Mensucat Fabrikası hekimliği yapmaktaydı. Tıbbı dair iki makalesi vardır.⁸⁷

78. Harun Reşid Kocacan (ö.1954)

1877'de Filibe'de doğdu. Dârülfünûn tabiat şubesinden mezun oldu. İstanbul Darülmüallimin, Kabataş Lisesi, Halıcioğlu Askerî Lisesi ve Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlîsi'nde dersler verdi. Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliği yaptı. Tıp üzerine Teşrih ve Fizyoloji adlı bir kitap yazdı.⁸⁸

79. Asım İsmail Arar (ö.1955)

1890'da doğdu. Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin (ö.1912) oğlu, Mehmed Ali Aynî'nin (ö.1945) damadıdır. Atatürk'ün doktorlarındanıdır. 1929'da Tefvik Rüşdü Aras ile beraber ABD'de sağlık hizmetleri hakkında üç aylık bir araştırma yaptı. Tıp üzerine eski yazı ile iki kitap yazmıştır.⁸⁹

80. Sezai Sami Konurgil (ö.1955'te sağ)

Prevezelidir. 1922'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Trabzon ve Gümüşsuyu hastanelerinde çalıştı. Binbaşılıktan emekli oldu. Son görevi Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfı Gureba Hastanesi başhekimliği idi. Tıpla ilgili beş makalesi vardır.⁹⁰

81. Ekrem Hayri Üstündağ (ö.1956)

1886'da Preveze'de doğdu. İstanbul Tıbbiyesi'ni bitirdi. Çocuk hastalıkları ve bakteriyoloji uzmanı oldu. 1950'de Demokrat Parti İzmir milletvekili seçildi. 1956'a kadar Sağlık bakanı olarak görev yaptı. Ardından Demokrat Parti'den ayrılarak Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Tıp üzerine dört eseri vardır.⁹¹

82. İbrahim Edhem Kuray (ö.1956)

Girit'te doğdu. 1913'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Sırasıyla Çanakkale, Acem Kürdistanı, Rus ve Bağdad cepheleri muharebelerinde bulundu. Bağdat'ın son müdafaasında İngilizlere esir düştü. Esaretten sonra İstiklal Harbi'ne

⁸⁶ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1419.

⁸⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1425-1426.

⁸⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1435; İhsanoğlu, *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, 932-938.

⁸⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1450.

⁹⁰ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1463-1464.

⁹¹ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 20 cilt, İstanbul. 1986, 23/12046; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1464-1465.

katıldı. Emekli oluncaya kadar çeşitli yerlerde askerî hekim olarak çalıştı. Tıbbı dair bir kitabı vardır.⁹²

83. Selim Sırrı Tarcan (ö.1956)

1874'te Mora Yenişehir'de doğdu. Lise yıllarında hocası Faik Üstünidman'dan jimnastik dersleri aldı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Milli Olimpiyat Komitesi'ni kurdu. I. Dünya Savaşı nedeniyle kapanan Olimpiyat Komitesi'ni 1922'de Türkiye Milli Olimpiyat Cemiyeti adıyla ikinci defa kurdu. 1935'te Beden terbiyesi müfettişliğinden emekliye ayrıldı. Bir dönem Ordu milletvekilliği yaptı. Yaşamı boyunca 58 kitap, 2500 makale ve yine pek çoğu spor konusunda 1520 konferans vererek erişilmesi güç bir rekora ulaşmıştır. Aslen tabip olmamakla birlikte spor bağlamında tıpla ilgili konularla da ilgilendi.⁹³

84. Hamza Vahid Göğen (ö.1956'de sağ)

1886'da Selanik'te doğdu. 1919'da Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. 1936'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi anatomi doçentliğine tayin edildi. Askerî hastaneler ve kolordu müfettişliklerinde bulundu. Bir müddet Kâbil'de anatomi profesörlüğü yaptı. 1950'de tuğgeneralliğe terfi ederek Gülhane baştabip ve müdürlüğüne getirildi.⁹⁴

85. Mehmed Esat İleri (ö.1957)

1882'de Gümülcine'de doğdu. I. dönemde Aydın, II. dönemde Menteşe milletvekilliği yaptı. *Hilâl-i Ahmer* adında bir kitabı vardır.⁹⁵

86. Mustafa Şevki Güçmen (ö.1958)

Yanyaboluludur. Mekteb-i Harbiye mezunudur. Coğrafya ve sağlık üzerine bazı çalışmaları vardır.⁹⁶

87. Samuel Abravanel Aysoy (ö. 1960)

1885'te Gümülcine'de doğdu. 1906'da Baytar Mektebi'nden mezun oldu. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde 1933'te doçent, 1936'da profesör oldu, 1944'te ordinaryüslüğe atandı. Yeni harflerle pek çok makale ve kitabı bulunmaktadır.⁹⁷

88. Ahmed Cevat Emre (ö. 1961)

1876'da Girit'te doğdu. Mekteb-i Harbiye'de talebe iken Meşrutiyeti savunduğu için Fezzan'a sürüldü. Orada arkadaşlarıyla *Hatıra Gazetesi*'ni çıkardı. Ardından Fransa'ya kaçarak Jöntürkler'e katıldı. II. Meşrutiyet'in ilanıyla yurda döndü. *Şûrâ-yı Ümmet* ve *Siper-i Sâika* gazetelerini çıkarttı. Cumhuriyet devrinde dil inkılabı çalışmalarına katıldı. Alfabe Komisyonu'nda ve Dil Kurumu'nda vazife

⁹² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1466-1467.

⁹³ Büyük Larousse. 18/11245; İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1469-1470.

⁹⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1471.

⁹⁵ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1479

⁹⁶ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1493; İhsanoğlu, *Coğrafya Literatürü*, 270-271.

⁹⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1510-1514.

aldı. Hayatının son yıllarında dil inkılabının karşısında yer aldı. Dil üzerine pek çok eseri bulunan Ahmed Cevad'ın eski yazı ile tıp üzerine beş çalışması mevcuttur.⁹⁸

89. Şükrü Yusuf Sarıbaş (ö.1962)

Türkiye'de nöroloji servisinin ilk kurucusu olan Şükrü Yusuf, 1893'te Selanik'in Ustrumca kasabasında doğdu. Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nde çalıştı. Bilgisini arttırmak üzere Berlin'e gitti. 1946'da Ankara Üniversitesi nöroloji kliniği profesörlüğüne atanmıştır.⁹⁹

90. Ahmed Rasim Onat (ö.1963)

1898'de Yanya'da doğdu. İ.Ü. Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Kayseri ve Şişli Etfal Hastanelerinde çalıştı. İ.Ü. Tıp Fakültesi'nde 1933'te doçent oldu. Cerrahpaşa iç hastalıkları klinik şefliğinde bulundu. Daha sonra Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne geçti. Türk Tıp Cemiyeti gibi çeşitli tıp derneklerinin üyesiydi. Eski ve yeni harflerle tıba dair pek çok eser yayımlamıştır.¹⁰⁰

91. Mahmud Şemsi Kural (1964'te sağ)

1894'te Selanik'te doğdu. 1915-17 arasında Kadıköy ve Nişantaşı liselerinde tıp muallimliği yaptı. 1917'de Almanya'ya gönderildi. 1923'te Münih Veteriner Fakültesi'nden mezun oldu. Ziraat vekâletinde çeşitli görevlerde bulundu. Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulunca Baytar Fakültesi'ne tayin edildi. 1943'te profesör oldu. 1947'de Anatomi Enstitüsü müdürlüğü yaptı.¹⁰¹

92. Ekrem Behcet Tezel (ö.1965)

1893'te Metroviçe'de doğdu. 1918'de Askerî Tıbbiye'den mezun oldu. 1921'de KBB ihtisası için Almanya'ya gitti. Çeşitli askerî ve sivil hastanelerde çalıştıktan sonra 1933'te İ.Ü. Tıp Fakültesi'nde doçentliğe yükseltildi, sonra prof. oldu. Tıba dair eski harflerle yazılmış dört eseri vardır.¹⁰²

93. Mehmed Hilmi Dilgimen (ö.1968)

1888'de Selanik'te doğdu. 1905'te Mülkiye Baytar Mektebi'nden mezun oldu. 1910'da Alfort Veteriner Mektebi'ne gönderildi. Orada anatomi, embriyoloji ve histoloji ihtisası yaptı. Bir müddet Baytar mekteplerinde muallimlik yaptı. 1932'de Yüksek Baytar Mektebi müdürü oldu. 1933'te Baytar Fakültesi anatomi enstitüsü doçentliğine atandı. 1936'da profesör, 1944'te ordinaryüs oldu. Yeni harflerle veterinerlik üzerine pek çok kitap ve makalesi vardır.¹⁰³

94. Fâzıl Şerafeddin Bürge (ö.1970)

1895'te Bürge'de doğdu. 1933 reformuna kadar Tıp Fakültesi'nde görev yaptı. 1946'da Denizli bölge müfettişiydi. Sonra Kocaeli milletvekili oldu. 1949-

⁹⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1520-1521.

⁹⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1530.

¹⁰⁰ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/15303-1533.

¹⁰¹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1562.

¹⁰² İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1566.

¹⁰³ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1586.

1950 seneleri arasında Gümrük ve Tekel bakanlığı yaptı. Eski yazıyla yazılmış dört eseri mevcuttur.¹⁰⁴

95. Kemal Süleyman Serav (ö.1970)

1900 senesinde Yanya'da doğdu. 1922'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Bevliye mütehasısı oldu. 1936'da Paris'e gitti. 1939'da Gülhane Hastanesi bevliye hastalıkları profesör vekilliğine, 1941'de profesörlüğe getirildi. 1942'de yarbay rütbesiyle 10. Kolordu 28. Tümen baştabipliğine tayin edildi. 1945'te Gülhane'ye geri döndü.¹⁰⁵

96. Şemseddin Nusret Çamoğlu (ö.1970)

1885'te Girit'te doğdu. 1905'te Mühendishane'nin topçu kısmından mezun oldu. Çanakkale Harbi'nde büyük yararlık gösterdi. I. Cihan Harbi'nin ardından Tıp Fakültesi diş tababeti kısmını bitirdi. Çanakkale'de 26 sene serbest dişçilik yaptı. Çanakkale zaferiyle ilgili kitaplarının dışında diş sağlığıyla ilgili bir kitabı vardır.¹⁰⁶

97. Ali Haydar Erel (ö.1974)

1887'de Hanya'da doğdu. 1911'de Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun oldu. Kulak-burun ihtisası yaptı. I. Cihan Harbi'nde Tıp Fakültesi ağır yaralılar hastanesinde çalıştı. 1918'de Berlin'e gitti. 1938'den itibaren Haydarpaşa Numune Hastanesi bulak-burun-boğaz hastalıkları mütehasıslığı yaptı.¹⁰⁷

98. Tevfik İsmail Gökçe (ö.1976)

1891'de İşkodra'da doğdu. 1913'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. I. Cihan Harbi'ne katıldı. Milli mücadeleye katılmak için Anadolu'ya geçti ve Ankara ve Sivas'ta çalıştı. 1925'ten itibaren uzun süre Heybeliada Sanatoryumu kurucu başhekimisi ve Verem Savaş Derneği yöneticisi olarak çalıştı. Yerli ve yabancı birçok cemiyetin üyesiydi.¹⁰⁸

99. Ahmed Âsım Onur (ö.1980)

1898'de Girit'in Hanya şehrinde doğdu. 1920'de Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. 1922'de Almanya'ya gitti, Berlin Üniversitesi doğum ve kadın kliniğinde çalıştı. Yurda dönüşte Beyoğlu belediyesi doğum uzmanlığına tayin edildi. 1925'te Şişli Seririyatı Hastanesi'ni kurdu. Çeşitli tıp cemiyetlerinde görev aldı. Tıbbı dair eski ve yeni harflerle basılmış pek çok çalışması vardır.¹⁰⁹

100. Ekrem Şadi Kavur (ö.1980)

1895'te Girit'te doğdu. Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. 1924'te Almanya'ya gönderildi. 1927'de yurda döndü. Operatör sertifikası aldı. Muhtelif askeri hastanelerde vazife aldı. 1948'de Gülhane müdürlüğü ve baştabipliğine tayin oldu. 1950'de tümgeneralliğe yükseldi. 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'den

¹⁰⁴ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1597-1598.

¹⁰⁵ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1598-1599.

¹⁰⁶ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1600-1601.

¹⁰⁷ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1616-1617.

¹⁰⁸ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 1632-1633.

¹⁰⁹ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1642-1643.

Ankara Çankaya ilçesi belediye meclisine adaylığını koydu. 1975'te Türk Tıp Tarihi Kurumu üyeliğine seçildi. Eski ve yeni yazıyla basılmış eserleri vardır.¹¹⁰

Sonuç

Balkanlarda doğmuş olan bazı hekimlerin doğum yeri köyüne varıncaya kadar, bazılarının ise ancak bölge olarak tespit edilebilmektedir. Buna göre Balkanlar ile buraya bağlı kabul ettiğimiz Ege ve Akdeniz adalarında doğmuş olan hekimlerin memleketleri şöyledir:

Balkanlar 2, Yunanistan 1, Bulgaristan 2, Macaristan 1, Bosna 4, Berat 1, Metroviçe 1, Bürge 1, Girit 8, Yanya 8, Hanya 5, Yanyabolu 1, Sakız 6, İstanköy 1, Rodos 2, Midilli 1, Siroz 1, Yenişehir (Mora) 1, Preveze 2, Selanik 14, Drama 2, Manastır 2, Üsküp 2, Kosova 1, Niğbolu 1, Tırnova 2, İşkodra 3, Priştine 1, Sofya 2, Kızanlık 2, Gümölcine 3, Filibe 3, Şumnu 1, Varna1, Lofça 1, Dedeğaç 1, Rusçuk 1, Hasköy 1, Vardar 1, Ohri 1, Köstence 2, Samaker 1, Yenişehir (Mora) 1, Tesalya 1. Toplam sayı yüzdür.

Yukarıda tanıttığımız 100 hekimden sadece 5 tanesi gayr-i müslimdir. Bu da Osmanlı döneminde sağlık hizmetlerinin yüksek oranda Müslümanlar tarafından yapıldığını göstermektedir.

Balkanlı hekimler Cumhuriyetin kuruluşundan sonra kendi memleketlerine dönmemişler, çoğunlukla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yerleşmişler ve mesleklerini Türkiye'de icra etmişlerdir.

Selçukluların tabii bir devamı niteliğinde olan Osmanlılar, Selçuklular gibi her şehirde hastane açmaya özen göstermiş, bunun tabii bir uzantısı olarak ülkenin her yerinde binlerce hekim sağlık hizmeti vermiştir. Osmanlı Devleti'nde hekimlerin doğum yeri itibarıyla eşit denecek seviyede dengeli bir dağılım vardır. Ege ve Akdeniz adaları da dahil olmak üzere Balkanlar'da Osmanlı döneminde eser veren hekim sayısı 113'tür. Eser veren hekimlerin ancak yarısının doğum yeri tespit edilebildiğine göre gerçekte bu sayı 200 civarındadır. Eser veren hekimlerin toplam hekimlere oranı beşte bir olarak kabul edilirse Osmanlı döneminde Balkanlar'da 1000 civarında hekimin yaşamış olması gerekmektedir. Konuya tıbbın o dönemdeki gelişmişlik seviyesi açısından bakıldığında, bu miktardaki hekimin halkın sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek sayıda olduğu söylenebilir.

Osmanlı döneminde gerek müellif gerek eser bakımından 19. asırda büyük bir sıçrama olduğu gözlenmektedir. Bunun en önemli sebebi, modern tıp eğitimi veren Mekteb-i Tıbbiye'lerin açılmasıdır.

Kaynakça

Altıntaş, A. "Ahmed Remzi Paşa'nın Türkçe Eğitimi İçin Hazırladığı Müfredat-ı Tıp Kitabı Hakkında". *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*. 199-204. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.

Bekman, M. *Veteriner Tarihi*. Ankara: Ankara Basım Ciltevi, 1940.

Bursalı M. T. *Osmanlı Müellifleri*. 3 cilt İstanbul, 1333-1342.

¹¹⁰ İhsanoğlu, *Tıbbi Bilimler Literatürü*, 3/1647-1648.

- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. 20 cilt. İstanbul: 1986.
- Dramur, R. “1324 (1907) – 1333 (1914) Tarihli ‘Mabeyn Erkan-ı Sıhhiyesi’ Defterlerinden Saray Saray Eczacı ve Doktorlarının Künyeleri”. *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3 (1989), 157.
- Erkoç, Ş. & K, A. “Osmanlı Ordusunda I. Dünya Savaşında 3 Teşrin-i Sâni 1330-3 Nisan 1333 Tarihleri Arasında (1914-1917) Şehit Olan Sağlık Subaylarının Listesi”. *Tıp Tarihi Araştırmaları* 10 (Haziran 2000), 72-88.
- İhsanoğlu, E. vd.. *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*. 2 cilt. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1997.
- İhsanoğlu, E. vd.. *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*. 2 cilt. İstanbul: IRCICA Yayınları, 2000.
- İhsanoğlu, E. vd.. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*. 4 cilt. İstanbul: IRCICA Yayınları, 2008.
- İhsanoğlu, E. vd.. *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*. 2 cilt. İstanbul: IRCICA Yayınları, 2006.
- Kahya, E. “Fransa’da İhtisas Yapmış Olan Türk Hekimlerinden Bazıları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Armağanı* 31/1-2, 245-262.
- Kaya, E. “Hekim Hayreddin’in *Hulasatu’t-tıp* Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme”, *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler*. ed. Nil Sarı & Ayşegül D. Erdemir. 297-312. İstanbul: Türk Tıp Tarihi Kurumu, 2006.
- Koçu, R. E.. “Eşref Rüşen”. *İstanbul Ansiklopedisi*. 10 cilt. 10/53-84. İstanbul: 1958-1971.
- Sarı, N. “Hekimbaşı – Osmanlı Dönemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/161-164. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Sarı, N. “Mekteb-i Tıbbiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/2-5. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- İlgürel, M. “Hüseyin Efendi, Hezarfen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/544-546. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Şehsuvaroğlu, B. vd.. *Türk Tıp Tarihi*, Bursa: Taş Kitapçılık Yayıncılık, 1984.
- Terzioğlu, A. “Bimâristan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/163-178. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Unat, E. & Samastı, K. *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi) 1867-1909*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1990.
- Yıldırım, N. “Usman, Mazhar Osman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/199-191. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.